

LEARN
YOUR
RIGHTS

Skrutt for skritt

Materiell til undervisning om menneskerettigheter
Innføring og praktiske hjelpemidler

1

Amnesty International Norge

Skrutt for skritt

Materiell til undervisning om menneskerettigheter

Del 1: Innføring og praktiske hjelpemidler

Basert på Amnesty International, First Steps (London 1996)
Redigert og supplert av Gerald Kador Folkvord
under medvirkning av Vibeke Eikås og Jon Trana

Arbeidstekster og kopieroriginaler på nynorsk kan lastes ned fra AI Norges hjemmeside,
www.amnesty.no, eller bestilles under 22 40 22 00.

Følgende uttalelse ble funnet på oppslagtavlen i lærerværelset på en irsk videregående skole:

Kjære lærere,

Jeg har overlevd en konsentrasjonsleir. Mine øyne så det intet menneske burde være nødt til å bevitne:

Gasskamre bygget av lærde ingeniører.

Barn forgiftet av velutdannede leger.

Kvinner og spedbarn skutt og brent av personer med artium og akademisk bakgrunn.

Derfor er jeg skeptisk overfor utdanning.

Min anmodning er:

Hjelp deres elever til å bli menneskelige. Deres arbeid må aldri produsere lærde monstre, faglærte psykopater, velutdannede Eichmanns.

Lesing, skriving, matematikk har bare betydning hvis de hjelper til å gjøre våre barn mer humane.

Fra Maura Ward: Yes, you do count. (Churches' Peace Education Programme, Dublin 1995)

Innledning

Kjære lærere og kursledere!

Hvorfor er det viktig å undervise i menneskerettigheter, allerede fra de laveste skoletrin-
nene? Gjennom mange år både som lærer og som kursleder for lærere har jeg fått mange
svar på dette. Kanskje ett av de mest overbevisende kom fra en hercegovinsk lærer under
et seminar i menneskerettsundervisning kort etter slutten av krigen i Bosnia-Hercegovina.
På spørsmålet hvorfor han deltok i dette seminaret forklarte han: "Vi må få barna våre til
å forstå hvor viktig det er å respektere hverandre og aldri å følge noen som forteller dem
at noen andre er mindre verdt bare fordi de er annerledes. Vi må lære dem ikke å aksep-
tere urettferdighet, verken overfor seg selv eller andre. Dette er den eneste sjansen vi har
for å sikre at den grusomheten vi har gått gjennom ikke vil gjenta seg."
Den samme tanken er nedfelt i de norske læreplanene for grunnskole, videregående opp-
læring og voksenopplæring, som i sin felles "Generell del" fastslår:

*"Synet på menneskets likeverd og verdighet er en spore til stadig på nytt å sikre og utvi-
de friheten til å tro, tenke, tale og handle uten skille etter kjønn, funksjonsevne, rase,
religion, nasjon eller posisjon. Dette grunnsyn er en varig kilde til endring av samfun-
net for å bedre menneskenes kår."*

Menneskerettighetsundervisning er altså ikke bare en abstrakt filosofisk øvelse med det
noe naive formålet av å danne altruistiske gode mennesker. Den handler, meget konkret,
om de lærendes eget daglige liv, om deres egen sikkerhet og bevissthet og om hvordan
de kan samhandle med andre til alles fordel.

Kunnskaper om individets rettigheter og ansvar, forståelse av hva disse dreier seg om og
hvordan de blir beskyttet, er helt avgjørende for å kunne aktivt delta i et demokratisk og
pluralistisk samfunn. Det er en viktig oppgave for skoler og andre utdanningsinstitusjoner
å formidle kunnskaper om egne rettigheter. Det er imidlertid like viktig å formidle en for-
ståelse for det felles ansvaret alle mennesker har for hverandre. Demokrati, fred, frihet og
alle de andre grunnverdiene samfunnet vårt bygger på, kan ikke fungere uten solidaritet
og engasjement for våre medmennesker, både i vårt eget land og i alle andre verdenshjør-
ner.

Undervisningspakken "Å tenne et lys"

Det er Amnesty Internationals mål å fremme de menneskerettighetene som er nedfelt i
FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter og andre internasjonale konvensjoner og
avtaler. Med denne undervisningspakken ønsker vi å tilby alle lærere som vil inkludere
menneskerettighetene i sitt undervisningsarbeid et verktøy som er både omfattende og
brukervennlig. Pakken består av fire bøker. Del 1 ("Veiledning") inneholder en kort teo-
retisk innføring i menneskerettighetene og deres historiske utvikling, en del praktiske hjel-
pemidler og tips for interaktiv undervisning. Delene 2a og 2b inneholder praktiske øvelser
(med kopioriginaler) for henholdsvis ungdomsskolen og arbeid på videregående trinn og
med voksne. Del 3 inneholder sentrale internasjonale menneskerettighetsdokumenter,
noen med forenklete versjoner til bruk i klasserommet. Det finnes en rekke kryssreferan-
ser mellom delene 1, 2 og 3, og det anbefales alltid å bruke dem sammen.

Alle fire deler ligger også på Internett, på Amnesty International Norges hjemmeside
www.amnesty.no som har et eget område for menneskerettighetsundervisning.

Vi håper at "Skritt for skritt" vil bidra til å gjøre elever og studenter i alle aldre mer bevisst
sine egne rettigheter og også det ansvaret og de mange muligheter hver eneste av oss har
til å bidra til å menneskenes rettigheter verden over.

Innholdsfortegnelse

Hva er menneskerettighetsundervisning?	5
Vanlige spørsmål om menneskerettighetsundervisning	7
Menneskerettigheter i forskjellige fag	8
Hva er menneskerettigheter? Et historisk perspektiv	10
Beskyttelse av menneskerettigheter i Europa og Norge	15
Et utvalg av metoder for kreativ og interaktiv undervisning	17
Rollespill	17
Bildeteater	18
Forumteater	19
Haiku	20
Brainstorming	20
Impulsrunde	21
Surrerunde	21
Arbeid i par eller små grupper	21
Merkedager	22
Oppvarmingsøvelser	23
Et lite utvalg av nyttig litteratur	25
Noen nyttige Internettsider	25
Kopioriginal: Verdenserklæringen om menneskerettighetene	26
Kopioriginal: Verdenserklæringen, Forenklet versjon	29
Kopioriginal: Konvensjonen om barns rettigheter, forenklet versjon	31

Hva er menneskerettighetsundervisning?

Fortell meg, og jeg vil glemme

Vis meg, og kanskje jeg vil huske

La meg delta, og jeg vil forstå

Menneskerettighetsundervisning er undervisning om, men også **for** menneskerettighetene. Den skal formidle kunnskaper om hvordan ens egne og andres rettigheter er vernet gjennom lover og internasjonale avtaler og hvordan de blir ivaretatt i realiteten. Men den skal også danne forståelse for hvorfor det er viktig å respektere andres rettigheter og hvordan det er mulig å forsvare dem.

Skolen driver ofte menneskerettighetsundervisning uten nødvendigvis å bruke dette uttrykket. Mange ferdigheter og verdier som er sentrale i forståelsen av rettigheter og ansvar er de samme som lærere allerede vektlegger i sin undervisning. Dette kan være ferdigheter som f.eks. utvikling av språk gjennom diskusjon og gruppearbeid; ferdigheter som innebærer vurdering og kritisk analyse; ferdigheter som identifiserer fordommer og stereotyper; kommunikasjonsferdigheter som ferdighet til å lytte og til å oppdage og akseptere forskjeller blant folk; ferdigheter til fredelige løsninger av konflikter; aktiv deltagelse i klassens og skolens liv. Skolen er også opptatt av spørsmål om likestilling, særlig når det gjelder etnisk opprinnelse, kjønn og funksjonshemming. Alt dette bidrar til å hjelpe elevene til å erkjenne og respektere menneskeverdet og er dermed en viktig del av menneskerettighetsundervisningen.

Det er imidlertid ikke bare skoleelever som behøver å lære om menneskerettigheter og å bli minnet om sitt personlige ansvar for å forsvare dem. Barn og ungdommer er ofte mye mindre beredt til bare å akseptere noe de oppfatter som urettferdig enn voksne mennesker. Som voksne har vi blitt vant til at verden rett og slett ikke er perfekt, og noen ganger er vi altfor raske til å akseptere at det kan ikke gjøres noe med forhold vi egentlig føler burde endres. Menneskerettighetene er en del av vårt daglige liv så lenge vi lever, og det blir heller aldri slutt på vårt behov for informasjon og motivasjon til handling i denne sammenheng.

Den tradisjonelle undervisningen satser først og fremst på formidling av kunnskaper, gjerne i form av enveiskommunikasjon fra lærer til elev. For menneskerettighetsundervisning, som for alle andre former av sosial læring, er utforming av holdninger og ferdigheter minst like viktig. I tillegg spiller også metodikken en viktig rolle. Det å delta aktivt i samfunnet og engasjere seg for rettferdighet må også **læres** på en interaktiv og engasjert måte. På skolen påvirker ikke minst lærernes adferd overfor elevene, muligheter til deltakelse og medbestemmelse og det generelle skolemiljøet i hvilken grad elevene vil ta verdier som gjensidig respekt og demokrati på alvor.

Menneskerettighetsundervisning har som mål å utvikle

Ferdigheter

f.eks. å lytte til hverandre, gjøre moralske vurderinger, samarbeide, kommunisere, løse problemer, sette spørsmålstegn ved den nåværende situasjonen.

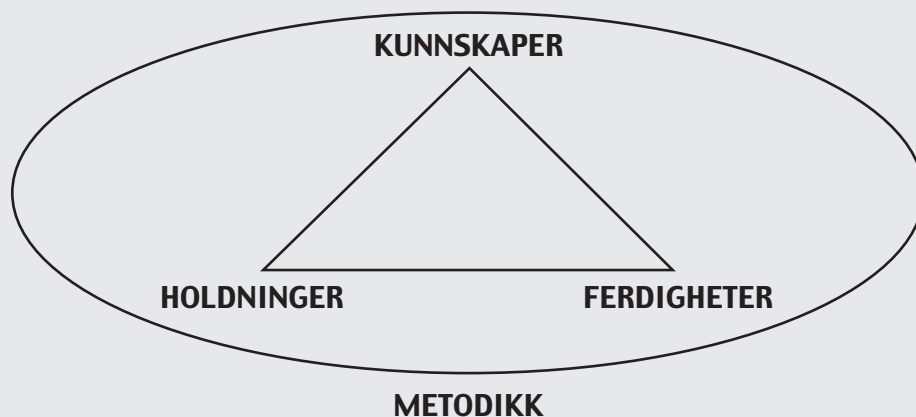
Kunnskaper

f.eks. om de viktigste menneskerettighetsdokumenter og deres innhold; om deres gyldighet for alle mennesker uten unntak; om hvordan man kan forsvare seg mot brudd på sine rettigheter; om menneskerettighetsbrudd som medmennesker i hele verden er utsatt for og hvorfor det har betydning for vårt eget liv.

Holdninger

f.eks. at alle mennesker har like stort menneskeverd og fortjener respekt; at menneskerettigheter er viktige og bør ivaretas; at samarbeid er bedre enn konflikt; at vi er ansvarlige for våre handlinger; at vi har mulighet til å forbedre verden.

Valget av **Metodikken** er helt avgjørende for denne utviklingen. Deltakelse og interaktivt arbeid gjør det mulig å lære gjennom handling og erfaring og gripe mye dypere enn gjennom ren frontalundervisning. Som lærerens samarbeidspartnere blir elevene aktive opptagelsesreisende i verden rundt seg, isteden for passive mottakere av lærerens kunnskaper. Denne metodiske tilnæringsmåten er særlig viktig når det gjelder verdispørsmål, der det ofte finnes mange forskjellige synspunkter og ikke bare ett "korrekt" svar.

Valg av undervisningsmetoder som fokuserer på utviklingen av både kunnskaper, holdninger og ferdigheter er helt avgjørende i menneskerettighetsundervisningen.

Vanlige spørsmål om menneskerettighetsundervisning

Fra hvilken alder vil det være mulig å forstå noe så abstrakt som menneskerettigheter?

Menneskerettigheter er i utgangspunktet ikke noe abstrakt, men en meget konkret del av vårt daglige liv. Barnas hverdag innebærer møter med mange grunnleggende rettigheter, som f.eks. ytringsfrihet, religionsfrihet, bevegelsesfrihet, rett på privatliv, helse, eller sosial sikkerhet. Barna opplever også brudd på sine rettigheter, f.eks. gjennom mobbing, skjellsord eller mishandling. Menneskerettighetsundervisning hjelper barn til å forstå og bearbeide slike konfrontasjoner med noe de opplever som rettferdig eller urettferdig. Jo modnere elevene blir desto mer krevende vil temaene være som læreren bygger denne undervisningen på. Men uansett om man nå arbeider med småbarn eller voksne vil det være helt avgjørende at temaets konkrete betydning for elevenes eget liv alltid er klar.

Hvis man ser på alle de grusomheter barn blir konfrontert med gjennom TV-programmer og dataspill, blir det enda tydeligere at bevisstgjøringen av verdier som det å ha respekt for hverandre knappst nok kan begynne for tidlig.

Er ikke mange menneskerettighetstemaer altfor skumle for de yngste elevene?

Menneskerettighetsundervisning dreier seg i hovedsak om noe meget positivt: Elevene lærer om sine egne rettigheter, om menneskeverd, osv. Når elevene hører om brudd på menneskerettigheter, vil de samtidig også lære om de mange mulighetene hver eneste har til å forandre det han/hun synes er galt. Det vil være opp til læreren å sørge for at temaet som behandles er tilpasset elevenes aldersgruppe.

Er det en god idé å bruke grusomme eksempler på, f.eks., tortur eller politisk drap for å sjokkere elevene og motivere dem enda sterkere til engasjement?

Dette er et meget omdiskutert tema og må nok forbli opp til den enkelte pedagogens vurdering. Men faren er stor at altfor sjokkerende eksempler eller bilder vil utløse fortrenning og fører til at elevene distanserer seg fra hele temaet isteden for å bli ekstra motiverte. Når elever først har bygget opp en grunnleggende forståelse av menneskerettighetenes betydning vil et slikt sjokk heller ikke være nødvendig: Barn og ungdommer pleier å ha en meget sterk rettferdighetssans og er mye mindre villige til bare å akseptere urettferdigheter som uforanderlige enn voksne er.

Vil ikke mange foreldre synes det er galt at barna skal være opptatt av politikk på skolen?

Menneskerettigheter er et meget politisk, men ikke et partipolitisk tema. Regjeringene i alle verdens land, og alle partier som stiller til valg i Norge, aksepterer de grunnleggende menneskerettighetene. Det å lære å sammenligne politiske handlinger med verdiene samfunnet er bygget på, er en forutsetning for en gang å kunne delta i demokratiet.

Burde ikke barna lære om pliktene sine før de lærer om rettigheter?

Når det gjelder menneskerettigheter er det umulig å skille mellom rettigheter og forpliktelser. Enhver menneskerettighet innebærer forpliktelsen til å respektere den like så mye som retten til å kreve den for seg selv. En viktig del av menneskerettighetsundervisningen er å lære at en persons rettigheter slutter der en annen persons rettigheter begynner.

Er ikke menneskerettigheter og verdispørsmål allerede dekket av samfunnsfag og KRL?

Både læreplanene og opplæringsloven fastslår at dannelse av respekt for menneskerettigheter og demokrati er grunnleggende målsetninger for undervisningen som helhet. Dette blir innlysende når vi tenker på hvor mye elevenes holdninger blir påvirket av lærernes adferd og skolemiljøet. Siden menneskerettigheter er en så sentral del av vårt daglige liv og skolehverdagen, er det både viktig og enkelt å ta hensyn til dem i hvilket som helst fag.

Menneskerettigheter i forskjellige fag

Den beste måten å drive menneskerettighetsundervisning på er ikke bare å undervise i menneskerettigheter som et spesielt tema, men å gi dem en viktig rolle i undervisningshverdagen. Alle fag har som en viktig oppgave å oppdra elevene til ansvarsbevisste medlemmer av vårt samfunn.

Med litt bevissthet er det ikke vanskelig å inkludere menneskerettighetsinnhold i alle fag det undervises i skolen. Det kan f.eks. tas opp i:

Biologi

- grunnspørsmål om menneskeverd
- alle menneskers likeverd til tross for biologiske forskjeller
- avkreftelse av fordommer som gjelder medfødte mannlige og kvinnelige evner
- grunnbehov når det gjelder ernæring
- etiske spørsmål rundt genetikk
- den vitenskapelige uholdbarheten av påstander om at det finnes medfødte forskjeller i intelligens mellom forskjellige etniske grupper
- ansvar for å ivareta det naturlige miljøet som overlates til de kommende generasjoner
- rett til helsetjenester
- sosialdarwinisme
- spesielle beskyttelsesbehov for små barn

Kjemi og fysikk

- forskerens ansvar for samfunnet
- forskningsfrihet
- meningsfrihet i sammenheng med folkelig protest mot bruk av kjernekraft
- Alfred Nobel, Aleksander Sakharov eller Albert Einstein som eksempler på vitenskapsmenn som tok sitt ansvar overfor samfunnet på alvor
- virkningen av forskjellige oppdagelser på menneskenes livssituasjon
- etablering av kjemiske fabrikker i fattige land som har dårlig beskyttelse for arbeidere (eksempler som ulykken i Bhopal etc.)

Matematikk og økonomi

- bruk av eksempler fra verdenshandelen
- Nord-Sør-problematikk
- rett til rettferdig og lik lønn
- pengeverdi av ubetalt arbeid som skjer i familien
- bruk og misbruk av statistikk til propaganda
- fattigdom (f.eks. hvordan beregnes grunnbehov)
- sammenligning av innkjøpspris og salgspris av varer fra utviklingsland (bananer, kaffe, ...)

Data

- diskusjon om nye overvåkningsmuligheter
- databeskyttelse
- utforme layout til en løpeseddel om menneskerettigheter
- dataspill og hvordan de påvirker menneskenes holdninger
- spørsmål om sensur og informasjonsfrihet i sammenheng med Internett og dataspill

Gym

- samarbeid
- viktigheten av å overholde regler
- integrasjon av medelever med dårlig utviklet fysikk eller funksjonshemming
- ikke-voldelig konfliktløsning (f.eks. i sammenheng med sammenstøt under sport)

I tillegg er **fremmedspråkundervisning** og **kunstoffagene** meget godt egnet til å bearbejde temaer som har med menneskerettigheter å gjøre.

Hva er menneskerettigheter: en liten historisk oversikt

Menneskerettighetene kan defineres som de grunnleggende reglene som beskriver hva vi trenger for å leve i verdighet som mennesker. Menneskerettighetene er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred. Bare hvis de blir respektert, kan individet og samfunnet utvikle seg på best mulige måte.

Tanken om at det er viktig å fastslå regler for hvordan mennesker skal forholde seg mot hverandre er muligens så gammel som menneskeheten selv. Prinsipper som den gylne regel ("Du skal gjøre mot andre det du vil at andre skal gjøre mot deg") møter vi i mange forskjellige kulturer gjennom tidene og i alle store religioner.

For rundt 3700 år siden lot den babylonske kongen Hammurapi skrive ned lovene som skulle gjelde i hans rike. Resultatet var den eldste skriftlige lovsamlingen vi vet om i dag. Selv om Hammurapis lover er best kjent for sin strenghet, til og med brutalitet, var det antakelig et stort framskritt at samfunnets regler ble slått fast og ikke lenger kunne tolkes vilkårlig av embetsmennene. Siden har menneskehetens historie også vært en historie om hvordan reglene for samfunnslivet ble stadig mer nøyaktige, og hvordan loven, som gjaldt for alle (etter hvert til og med for makthaverne), fikk stadig mer betydning overfor rå fysisk makt. Da opprørske engelske adelige i 1215 tvang kong Johan til å godkjenne det som senere ble kjent som Magna Carta, innholdt dette dokumentet allerede så moderne ideer som at ingen skal arresteres eller fengsles uten lovlig grunn. Målet for Magna Carta var riktignok først og fremst å begrense kongens kontroll over de enkelte grevenes under-såtter, dvs. en begrensning av kongens makt overfor grevenes makt, men idéene som er nedfelt i "det store charter" ble et viktig grunnlag for tenkerne som i løpet av de neste fire århundrene utviklet de moderne menneskerettighetsidéene.

Den Gylne Regel

Kristendom: Alt dere vil at andre skal gjøre mot dere, skal også dere gjøre mot dem. For dette er loven og profetene i en sum. (Mt. 7:12)

Islam: Ingen av dere er troende før han ønsker for sin bror det han ønsker for seg selv. (Sunna, 40 Ahadith av Al-Nawawi, 13)

Hinduisme: Dette er summen av medfølelsen: Gjør ikke mot andre det som ville volde deg smerte hvis det ble gjort mot deg. Man skal ikke oppføre seg mot andre på en måte som hadde vært ubehagelig for en selv. Dette er moralens vesen. (Mahabharata XIII.114.8)

Buddhisme: Du skal ikke såre andre på måter som du selv hadde opplevd som sårende. (Udana-Varga 5, 18)

Taoisme: Betrakt din nabos gevinst som din egen gevinst, og din nabos tap som ditt egen tap. (Tai Shang KanYing P'ien)

Konfucius: Gjør ikke mot andre mennesker det du ikke liker selv. (Samtaler 15, 23)

Jødedom: Det som er avskyelig for deg skal du ikke gjøre mot dine medmennesker. Dette er den hele loven, alt annet er kommentar. (Talmud, Shabbat 31d).

Platon: Så sant jeg er tilregnelig, så skal jeg handle mot andre som jeg vil at andre skal handle mot meg.

Immanuel Kants kategorisk imperativ: Handle alltid på en måte slik at prinsippet for din vilje samtidig kunne gjelde som grunnlag for en generell lov. (Kritikk av den praktiske fornuften)

Idéen om at alle mennesker har de samme grunnleggende rettighetene, som selv ikke statens eller samfunnets ledere kan bryte, er vesentlig et resultat av den europeiske opplysningstiden. Det var i denne epoken at de første moderne menneskerettighetsdokumentene ble laget i England, USA og Frankrike. På 1800-tallet ble tanken tatt opp i en rekke andre land. Også den norske grunnloven av 1814 har en egen del om menneskerettigheter.

Det at menneskerettighetene ble kunngjort eller til og med lovfestet i et land betydde ikke nødvendigvis at de med en gang ble realitet for absolutt alle mennesker innenfor dets grenser. For de franske revolusjonære ble menneskerettighetserklæringen snart til et propagandamiddel til støtte for deres egen politiske makt. Mange ble fengslet eller drept fordi de nye makthaverne ikke likte deres idéer. I USA tok det nesten 90 år fra erklæringen at "alle mennesker er skapt like" og har en naturlig rett på "liv, frihet og søken etter lykke" til slaveriet ble avskaffet, og nesten 200 år til afroamerikanerne fikk full stemmerett og ble likestilt for loven. Den norske grunnloven inneholdt fram til 1851 et innreise- og oppholdsforbud for jøder. Og millionvis av mennesker i de vesteuropeiske kolonier i Afrika, Asia og Amerika ventet forgjeves på at idealene frihet, likhet og selvbestemmelse skulle bli realitet også for dem.

Blant de mange ofrene for politistaten som fulgte den franske revolusjonen var Olympe de Gouge. Hun ble henrettet fordi hun hadde krevd at menneske- og borgerrettighetene de nye lederne hadde kunngjort også skulle gjelde for kvinner. Når vi snakker om at idéen om frihet og likhet for alle mennesker slo rot i 1800-tallet i stadig flere vestlige land, må vi ikke glemme at dette bare gjaldt for halvparten av befolkningen. Det var fortsatt en lang vei å gå til kvinnes likestilling ble lovfestet, og selv i dag er det ikke altfor mange land der den kan betraktes som virkelig gjennomført i samfunnet. Med unntak av Norge, Finland, New Zealand og Australia var kvinnene overalt uten stemmerett da første verdenskrig brøt ut i 1914. (I Sveits var det først på 1980-tallet at alle kvinner ble innrømmet full stemmerett.)

Viktige impulser for utviklingen av den moderne menneskerettighetstanken kom fra kampen mot slaveriet. Det var engelske kvekere som i 1700-tallet tok initiativ for organisert motstand mot denne institusjonen som siden antikken hadde vært gjenstand for kritikk fra humanister. For første gang i vestens historie ble offentligheten mobilisert til en stor kampanje for et humanitært formål. 1833 ble slaveriet forbudt i det hele britiske imperiet, i 1848 fulgte Frankrike det britiske eksemplet. Men først med opphevelsen av slaveriet i de store jordbruksprodusentene USA (1865) og Brasil (1888) stilnet den internasjonale slavehandelen av. Også kongeriket Danmark-Norge deltok i internasjonal slavehandel og brukte selv slaver i Dansk Vestindia. I 1792 avskaffet Danmark som første land slaveriet i sine oversjøiske besittelser.

Menneskerettighetsidéen i den europeiske opplysnings- og revolusjonstiden konsentrerte seg vesentlig om individets frihet og politisk deltagelse. Men den nye måten å se det menneskelige samfunnet på – ikke lengre som et hierarki av herskere og undersåtter, men en "samfunnskontrakt" (Rousseau) av likeverdige partnere – åpnet også øynene for at sult og fattigdom heller ikke var noen uunngåelig naturlig skjebne. Det blir enda tydeligere i den nye samfunnsstrukturen som oppstod i Vest-Europa og Nord-Amerika under den industrielle revolusjonen. Igjen var det filosofene som tok initiativet og overbeviste arbeiderne i hele Vest-Europa om at de kunne overvinne sin tilsynelatende maktesløshet gjennom å arbeide sammen – om nødvendig tvers over nasjonale grenser. Den internasjonale arbeiderbevegelsen ble den viktigste drivkraften for forbedringen av menneskenes levevilkår med hensyn til ernæring, bosted, helse, økonomisk og sosial velferd og utdanning.

Fram til 1948 hadde erklæringer og lover om menneskerettigheter bare gyldighet innenfor

landets grenser, og man kunne bare benytte seg av dem hvis den som hadde makten i landet tillot det. Først etter de dramatiske bruddene på menneskerettighetene som verden var vitne til under 2. verdenskrig, ble det klart at fred ikke kunne sikres hvis menneskerettighetene ikke ble beskyttet på et internasjonalt nivå. Det var derfor den nydannede organisasjonen, de Forente nasjoner, med mandat om å sikre fred i verden, gjorde det til en av sine første oppgaver å heve beskyttelsen av menneskerettighetene opp på et internasjonalt nivå. Den 10. desember 1948 (som siden har blitt markert som verdens menneskerettighetsdag) kunngjorde FN sin Verdenserklæring om menneskerettighetene. Denne nye erklæringen fastslo for første gang at alle mennesker i hele verden hadde de samme grunnleggende rettighetene, og at hele det internasjonale samfunnet hadde et felles ansvar for å virkeliggjøre og beskytte disse rettighetene.

Verdenserklæringen, som er en del av FNs "grunnlov" og dermed akseptert av alle medlemsland (dvs. av nesten alle land i verden), består av 30 artikler som definerer de grunnleggende rettighetene verdens ledere kunne bli enige om i 1948. Det faktum at den var den første internasjonale menneskerettighetserklæringen, og at den er kort og relativt lett å forstå, har gjort erklæringen meget populær – ikke minst for undervisningsformål. Men en erklæring er ikke bindende, og allerede på 1940-tallet begynte arbeidet med et mer nøyaktig og juridisk bindende regelverk. Dette ble ferdig på 1960-tallet i form av to konvensjoner: Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter.

Noen uttrykk fra internasjonal lov

Erklæring: Når FNs generalforsamling vedtar en erklæring gjelder den som målsetning for alle medlemsland, men den er ikke juridisk forpliktende.

Konvensjon: En internasjonal avtale som er juridisk forpliktende for de stater som har ratifisert den.

Ratifikasjon: Juridisk bindende erklæring fra en stat om at den vil gjennomføre bestemmelsene i en konvensjon. I de fleste demokratiske land er det parlamentet som bestemmer om og når en konvensjon som er undertegnet av regjeringen eller statsoverhodet skal ratifiseres. Hvis en konvensjon blir ratifisert av en stat blir den enten innlemmet i statens lover, eller staten må sørge for at lovene er i samsvar med konvensjonen.

Internasjonal sedvanerett: Rettsbestemmelser som begrunnes i hevdvunnet skikk og bruk og ikke på uttrykkelig vedtatte lover betegnes som "sedvanerett". Den finnes også i internasjonal sammenheng, når bestemte regler eller prinsipper er blitt allmenn akseptert i det internasjonale samfunnet. Selv om FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter i utgangspunktet bare var en uforpliktende erklæring, betraktes den i dag som internasjonal sedvanerett og dermed en del av internasjonal lov.

Ufravigelige rettigheter: Rettigheter som aldri, selv ikke under krig eller unntakstilstand, kan fravikes. I følge FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (Art. 4) gjelder dette for følgende rettigheter: retten til liv (unntatt lovlig dødsstraff og drap av fiender i krig), anerkjennelse som rettsperson, tanke-, samvittighets- og religionsfrihet så vel som forbud mot tortur, slaveri, tvangsarbeid, fengsel for kontraktsbrudd og straff for handlinger som ikke var straffbare da de ble begått.

Humanitær rett: Regler som beskytter både soldater og sivile i krig. Humanitær folkerett er i hovedsak basert på de fire Genève-konvensjonene fra 1949 og deres tilleggsprotokoller.

De to grunnleggende menneskerettighetskonvensjonene bygger på en inndeling av menneskerettigheter som er blitt vanlig i den internasjonale diskusjonen. **Sivile og politiske rettigheter** omhandler retten til politisk deltagelse og beskyttelse fra statlig inngrep, som f.eks. retten til liv, frihet og individets sikkerhet, frihet fra tortur og slaveri, menings-, ytrings- og tankefrihet, samvittighets- og religionsfrihet, forsamlings- og foreningsfrihet og stemmerett. **Økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter** omhandler kravet om sikring av grunnleggende materielle behov og betingelser for personlig utvikling, som f.eks. rett til arbeid, utdanning, en rimelig levestandard, næring, bolig og helsetjeneste. I tillegg kommer en tredje gruppe, som ofte blir betegnet som **solidaritetsrettigheter**. Denne gruppen omhandler levevilkår for folkegrupper og individer i en større, internasjonal sammenheng, som f.eks. rett til selvbestemmelse, politisk og økonomisk utvikling og et rent miljø. Disse tre gruppene omtales ofte, med utgangspunkt i deres historiske utvikling, som de "tre generasjoner" av menneskerettigheter.

Selv om en rekke land ratifiserte menneskerettighetskonvensjonene ganske raskt, viste de seg å ha en betydelig mangel: muligheten til å sanksjonere mot en regjering som ikke fulgte reglene var meget begrenset. Dette gjaldt spesielt under den kalde krigen, da verden nærmest var delt i to politiske sett. Hver side anklaget stadig den andre for menneskerettighetsbrudd, men ignorerte selv de alvorligste forbrytelsene hvis de ble begått av allierte regjeringer. De to politiske systemene i vest og øst stod også for to forskjellige synsvinkler på menneskerettighetene: Nord-Amerika og Vest-Europa fokuserte først og fremst på sivile og politiske rettigheter og kritiserte mangelen på demokrati eller meningsfrihet i øst. De sosialistiske landene derimot hevdet at de sosiale og økonomiske rettighetene var viktigst og påpekte hvor urettferdig fordelingen var i de vestlige systemene som aksepterte at mennesker var arbeidsledige eller husløse.

Et viktig resultat av det menneskerettighetsarbeidet FN og en rekke andre organisasjoner gjorde var at temaet mer og mer ble en del av menneskenes bevissthet. Media fokuserte på temaet og folk ble mer interessert i hvordan mennesker fra andre verdensdeler hadde det. Dette var helt avgjørende i en verden som vokste mer og mer sammen. Å ha et godt rykte i utlandet ble stadig viktigere for alle regjeringer, ikke bare for demokratiske styresmakter. Rykter om forfølgelser, tortur og politisk drap kunne skade eksport, turisme, våpenhandel og politiske allianser som også diktatorer var meget interessert i, ikke minst fordi de tjente gode penger på det personlig. På dette grunnlaget arbeidet ikke-statlige organisasjoner (NGO = Non Governmental Organisation) som Amnesty International, den Internasjonale Juristforeningen og Helsingforskomitéene. Disse og mange andre organisasjoner, har reddet hundretusener av mennesker ved å mobilisere den offentlige opinionen.

NGOene begynte også å spille en stadig viktigere rolle i den internasjonale menneskerettighetspolitikken. FNs konvensjon mot tortur (1984), som for første gang innførte direkte kontrollmuligheter for en uavhengig kommisjon, var ikke minst et resultat av en internasjonal kampanje mot tortur gjennomført av Amnesty International. Innholdet i den banebrytende konvensjonen om barns rettigheter (1989) ble meget sterkt påvirket av flere uavhengige organisasjoner. I den seneste tid har konvensjonen mot landminer vært et oppsiktsvekkende eksempel på hvor mye uavhengige organisasjoner, som ikke er påvirket og bremset av politiske og diplomatiske forbehold, kan oppnå hvis de har offentligheten på sin side.

Slutten på den kalde krigen førte til en omfattende forandring i det verdenspolitiske landskapet. I 1993 samlet FNs medlemsland seg til en menneskerettighetskonferanse i Wien. Resultatet av denne konferansen var bl.a. en bekreftelse på menneskerettighetenes universelle gyldighet og en sterk fokusering på menneskerettighetsundervisning. For første gang i FN-sammenheng ga konferansen også uavhengige menneskerettighetsorganisasjoner en sentral rolle: Mer en 1.500 NGOer samlet seg i Wien og dannet en felles plattform under slagordet "Alle menneskerettigheter for alle mennesker".

Organisasjonene oppnådde bl.a. en betydelig fokusering på kvinnes rettigheter. Et initiativ fra Amnesty Internationals side førte til opprettelsen av FNs Høykommissær for menneskerettigheter. Den internasjonale straffedomstol for straffeforfølgelse av personer som er ansvarlige for forbrytelser mot menneskerettigheter er også et resultat av initiativ fra uavhengige organisasjoner ved menneskerettighetskonferansen.

Den nye verdensorden har gjort arbeidet for menneskerettighetene enklere, men samtidig ført til nye utfordringer. Entusiasme over den store framdriften for virkeliggjøringen av de politiske og sivile menneskerettighetene gjennom de siste tiårene (ikke minst på grunn av den store bølgen av demokratisering i Øst-Europa og Latin-Amerika) blir dempet av den mye dårligere framdriften, og delvis tilbakeslag, i kampen mot sult, fattigdom, sykdom og urettferdig fordeling. Massemediens sterk fokusering på menneskerettighetsbrudd er i utgangspunktet en viktig støtte for arbeidet mot slike overgrep; men på den andre siden kan den også undergrave troen på menneskerettighetsideen gjennom å skape det feilaktige inntrykket av at situasjonen i verden aldri blir bedre. Særlig i Europa og Nord-Amerika er menneskerettighetsidealene i voksende konflikt med en kortsynt egoisme som er grunnlag for fremmedfiendtlighet og likegyldighet overfor sosial og økonomisk nød. Menneskerettighetene er blitt så selvfølgelige for flertallet i de rike, vestlige demokratiene, at det er blitt altfor enkelt å skjære ned på dem på områder der de fleste ikke føler seg personlig truet. (Noe som i den siste tiden har vist seg gjennom den nesten fullstendige mangelen på offentlig diskusjon om de nye såkalte "anti-terrorlover" i en rekke vestlige land.)

Dette er en av grunnene til at menneskerettighetsundervisning har fått en sentral rolle i arbeidet til FN, Europarådet, og uavhengige organisasjoner. Menneskenes bevissthet om egne rettigheter, om nødvendigheten av solidaritet med andre som ikke kan beskytte seg selv, og om de mange mulighetene hver eneste har til å forandre verden, er det viktigste grunnlaget for å virkeliggjøre idéen om "alle menneskerettigheter for alle mennesker".

Hva er det spesielle med menneskerettighetene?

Menneskerettigheter kan ikke fratas noen.

Menneskerettighetene kan ikke fortjenest, kjøpes eller arves – de tilhører alle personer bare fordi de er mennesker. Ingen har rett til å nekte en annen person hans eller hennes menneskerettigheter. Mennesker har fortsatt alle rettigheter selv om lovene i deres land ikke godkjenner dem eller bryter dem.

Menneskerettighetene er universelle.

Menneskerettigheter er de samme for alle mennesker, uansett etnisk bakgrunn, nasjonal eller sosial opprinnelse, kjønn, religion og politiske holdninger. Vi er alle født frie og vi har alle lik verdi og like rettigheter.

Menneskerettighetene er udelelige og gjensidig avhengige.

Ingen menneskerettigheter har høyere verdi eller kan gis høyere prioritet enn andre. Det kan ikke nektes, f.eks., politiske rettigheter med begrunnelsen at man først må sørge for økonomisk og sosial velferd, eller omvendt. Alle mennesker har krav på alle rettigheter samtidig.

Det internasjonale samfunnet har ikke bare akseptert at alle mennesker har alle menneskerettigheter, men også at alle mennesker bærer et felles ansvar for å virkeliggjøre og beskytte disse rettighetene i hele verden.

Beskyttelse av menneskerettigheter i Europa og Norge

Det tette samarbeidet blant de vesteuropeiske land har gjort det enklere å danne et effektivt system for beskyttelse av menneskerettighetene her enn i andre deler av verden. Allerede i 1950 vedtok Europarådet den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK). Denne konvensjonen fastslo ikke bare sivile og politiske rettigheter, men opprettet også et system for å behandle klager fra enkeltpersoner mot staten. Den Europeiske menneskerettighetsdomstol har rett til å undersøke saker uavhengig av regjeringen som er i søkelyset og kan dømme stater til erstatning, endring av lover, etc. EMK ble lovfestet i alle land i Europarådet og viste seg å være meget virksom. Også den europeiske Konvensjonen mot tortur er mye mer progressiv enn den tilsvarende FN-konvensjonen. Europarådets Komité mot tortur kan gjennomføre oppdrag på eget initiativ og f.eks. undersøke tilstanden i fengsler og politistasjoner.

Også i Europa har beskyttelsen av andre rettigheter enn sivile og politiske rettigheter hatt mye mindre framdrift. Den Europeiske sosiale pakt av 1961 fastslår bl.a. retten til arbeid, helsetjeneste og sosial sikkerhet, men instrumentene for å virkeliggjøre disse rettighetene er mye mindre effektive enn de EMK innebærer.

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon er lovfestet i Norge. En person som føler at hans eller hennes rettigheter er blitt brutt av den norske stat, og som ikke får medhold fra det norske rettssystemet, kan henvende seg til den Europeiske menneskerettighetsdomstol. Dessuten har Norge ratifisert FNs menneskerettighetskonvensjoner, konvensjonene mot tortur ved FN og Europarådet, og en rekke andre internasjonale menneskerettighetsdokumenter. I tillegg inneholder den norske grunnloven (del E) en rekke bestemmelser for å sikre menneskerettighetene.

Noen sentrale menneskerettighetsdokumenter

(I parentes årene da dokumentet ble vedtatt og da det trådte i kraft. Alle dokumenter fra FN og Europarådet på denne listen er blitt innlemmet i norsk lov)

FN

Verdenserklæring om menneskerettigheter (1948)

Internasjonal konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (1966/1976)

Internasjonal konvensjon om sivile og politiske rettigheter (1966/1976)

Internasjonal konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering (1965/1969)

Konvensjon om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner (1979/1981)

Konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (1984/1987)

Konvensjon om flyktningers stilling ("Flyktningskonvensjon") (1951/1954)

Konvensjon om barnets rettigheter (1989/1990)

Roma-vedtektene for den internasjonale straffedomstol (1998/2002)

Europarådet

Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter ("Europeisk menneskerettighetskonvensjon") (1950/1953)

Europeisk konvensjon om forebygging av tortur og umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (1987/1989)

Den europeiske sosialpakt (1961/1965)

Organisasjonen for afrikansk enhet

Det afrikanske charteret om menneskers og folks rettigheter (1981/1986)

Det afrikanske charteret om barnas rettigheter og velferd (1990/1999)

Organisasjonen av amerikanske stater

Den amerikanske konvensjonen om menneskerettigheter (1969/1978)

Den inter-amerikanske konvensjonen om forebygging og avstraffelse av tortur (1985/1987)

Den inter-amerikanske konvensjonen om tvunget forsvinning av personer (1994/1996)

Et utvalg av metoder for kreativ og interaktiv undervisning

Rollespill

Et rollespill er et kort, improvisert skuespill. Det skal gi deltakerne mulighet til å "oppleve" situasjoner eller hendelser som de ikke er kjent med. Rollespill kan øke forståelsen for en situasjon og oppmuntre til empati med personer som er berørt av den i virkeligheten. F.eks.: ved å spille offeret i et rollespill om ran kan en elev oppleve hvordan det er å være utsatt for en forbrytelse. Det kan være en spesielt bra erfaring å rollespille en situasjon eller til og med en person en er redd for.

Vanligvis er det best hvis hver spiller får en kort beskrivelse av sin rolle på et ark eller muntlig fra spillets leder. Hver spiller får bare vite om beskrivelsen av sin egen rolle, men alle får en generell innføring i situasjonen de skal spille. En del av handlingen kan også beskrives på forhånd, slik at spillerne vil spille denne handlingen, og så rollespille fortsettelsen.

Mange vil synes det er litt skummelt å spille en rolle foran andre, spesielt hvis de aldri har deltatt i noe lignende før. Men med en gang spillet er i gang, vil de fleste komme inn i rollene sine meget fort, særlig hvis lederen sørger for en atmosfære der deltakerne føler seg trygge overfor hverandre. Det kan være nyttig å gjennomføre en eller annen oppvarmingsøvelse med gruppen (se s. 23) før man setter i gang med rollespillet. Uansett må det alltid være mulig å velge å ikke ha en aktiv rolle i rollespillet hvis en ikke ønsker det.

Hvis rollespillet bare inneholder roller for en del av gruppen, blir resten tilskuere, som skal observere så nøyaktig som mulig hva som skjer. En del av tilskuerne kan også få oppgaven med å observere spesielt én figur og rapportere etterpå om hans/hennes adferd. Hvis spillet er kort, kan det være spennende å spille det flere ganger med forskjellige spillere. Slik kan de som ikke var fornøyde med forløpet av spillet de observerte, selv prøve å oppnå en annen løsning i neste omgang. Det sier seg selv at de som ikke spiller selv må være fair overfor de andre og ikke forstyrre gjennom kommentarer, fnysing og lignende.

Med en gang spillet har kommet i gang, skal lederen være så lite synlig som mulig. Særlig elever i skoleklasser vil ofte søke bekreftelse eller kritikk fra lederen for måten de spiller på. Dette må de ikke få, verken verbalt eller gjennom kroppsspråk. Spillets regler, f.eks. om det er lov å forlate rommet, hvor vidt fysisk vold er tillatt, osv., bør avklares før starten, for å unngå at spillet blir forstyrret gjennom en intervensjon fra lederens side. Hvis overhodet mulig, skal lederen først blande seg inn når han/hun bestemmer seg for å avbryte spillet. Dette kan skje enten etter at en har oppnådd et tydelig resultat, eller hvis det blir klart at spillet ikke vil videreutvikle seg noe mer.

Et rollespill skal alltid følges av en diskusjon som gir spillerne en anledning til å kommentere det som har skjedd og fortelle hvordan de følte seg i spillet og hvordan de føler seg nå. Diskusjonen kan gjerne innledes av en impulsrunde (se s. 21).

Rollespillet skal alltid ledes av noen som kjenner gruppen. Det er viktig at lederen kan vurdere om spillet kan bli for tøft på grunn av spenninger i gruppen, om en bestemt elevs rolle i klassen kan bli forsterket på en lite hyggelig måte, eller om spillets innhold kan komme altfor nær reelle traumatiske opplevelser en elev har hatt. Det må også være klart for gruppen at det som skjer i rollespillet ikke har noe med spillernes virkelige karakter eller innstilling å gjøre.

Det er enkelt å sette sammen et rollespill om nesten ethvert tema som skal tas opp. Muligheter for rollespill til menneskerettighetstemaer er f.eks.:

- En elev blir mobbet; kameratene er redde for å gjøre noe.
- En elev prøver å hjelpe en medelev som blir mobbet (roller som kan inkluderes er klasselærer, skolens leder, mobber, foreldre til mobberen og offer).
- Noen får vite at hennes/hans bestevenn blir mishandlet hjemme.
- En jente forteller familien rundt middagsbordet at hun vil flytte sammen med sin afrikanske kjæreste.
- Representanter for en fredsorganisasjon prøver å overbevise regjeringen og ledelsen i en stor våpenfabrikk om ikke å eksportere våpen til et bestemt land hvor menneskerettigheter brytes.
- Representanter fra noen utviklingsland og noen industriland forhandler om en rettfærdig regulering av handel og gjeld.

Bildeteater

Anm.: "Bildeteater" og "Forumteater" er oppfinnelser av den brasilianske teatermann Augusto Boal. Han skapte disse og andre metoder opprinnelig for å hjelpe mennesker i 70-tallets latinamerikanske militærdiktaturer med å bearbeide politisk og materiell undertrykkelse. På grunn av sitt arbeid, som ble kjent under betegnelsen "De undertryktes teater", ble Boal fengslet og torturert og måtte til slutt flykte og fortsette sine aktiviteter i Europa. I dag er Boals metoder meget populære, og det finnes grupper som driver med "De undertryktes teater" i mange forskjellige land. Versjonene av Bildeteater og Forumteater som er beskrevet her, er tilpasset bruk i undervisningssammenheng og avviker litt fra originalene. Alle som vil fordype seg mer i temaet henvises til boken "De undertryktes teater" av Arne Engelstad, som står oppført i bibliografien. (s. 25)

Bildeteater gir deltakerne anledning til å uttrykke seg – og til og med føre en dialog – uten bruk av ord. Men før deltakerne kommer så langt, bør det gjennomføres to øvelser som oppvarming. I den første forberedende øvelsen går alle deltakerne sammen i par. Én i paret er Billedhuggeren, som får et par minutter for å forme partneren til en Statue. Statuen skal være lett å forme (ikke gjøre noe motstand), men har ikke noen egen vilje. Det er heller ikke lov for Billedhuggeren å gi Statuen verbale instruksjoner ... han/hun kan bare bruke hendene sine til å forme. Statuen må kunne stå stabilt, men ellers er det overlatt Billedhuggerens fantasi hvordan den skal se ut. Når alle Billedhuggere er ferdige, kan de gå rundt og beundre Statuene de andre har laget. Så bytter partnerne rollene, og de som var Statuer får nå selv prøve seg som Billedhuggere.

Den andre oppvarmingsøvelsen er lik den første; men nå går deltakerne sammen tre og tre. (De som var partnere i den første øvelsen skal helst ikke være sammen igjen.) Én av de tre er Billedhuggeren, som skal forme de to andre til en felles statue. Igjen kan Billedhuggere som er ferdige gå rundt og beundre de andres verk, før partnerne bytter rollene.

Etter at alle har hatt anledning til å prøve seg som Billedhugger også i den andre øvelsen, setter hele gruppen seg sammen. Nå skal hele gruppen medvirke på én skulptur til et bestemt tema. Dette kan være et tema gruppen har diskutert før, noe som har vist seg å være et problem for noen i gruppen, eller noe helt nytt som skal introduseres på denne måten. Øvelsen fungerer best med et tema som er litt abstrakt (f.eks. ikke "foreldre og barn foran TV" men "familie"). Etter at temaet er bestemt, blir én av deltakerne kåret til Billedhuggeren. På et sted som er godt synlig for alle andre skal Billedhuggeren forme et bilde som etter hans/hennes syn illustrerer temaet. Én etter én henter han/hun deltakerne som skal bli del av statuen og stiller dem opp. Igjen er det bare Billedhuggeren som bestemmer hvordan bildet skal se ut og hvor mange personer han/hun vil bruke. Men det må i hvert fall bli noen deltakere igjen som ikke er del av bildet. Når Billedhuggeren er

fornøyd med sitt bilde, setter han/hun seg til de andre som er igjen. Nå kan en annen av de som ikke er med i statuen stå opp og overta Billedhuggerens rolle, forandre figurene i statuen, ta ut eller tilføye personer. Dette gjentas enten et begrenset antall ganger eller til ingen vil forandre noe mer.

Hvis den opprinnelige Billedhuggeren har framstilt et problem kan alle som er ikke med i statuen betrakte bildet og diskutere det kort. Så oppfordres gruppen til å prøve å komme fram til en løsning gjennom å forandre statuen på den måten som er beskrevet ovenfor. Forandringene skal skje i små og realistiske skritt. En gang spilte jeg f.eks. Bildeteater om temaet "outsider" med en gruppe elever. Den første Billedhuggeren stilte opp en liten gruppe av personer som stod i sirkel med ansiktene mot hverandre, med tydelig åpen kroppsholdning. Langt borte plasserte han en enkelt person, med ryggen mot den lille gruppen og armene over kors. I en kort diskusjon sa tilskuerne seg enige i at dette bildet passet bra: hvis noen var en outsider så hadde det vanligvis både med denne personens og med gruppens holdning å gjøre. Nå overtok en annen rollen til Billedhuggeren og hentet inn en ny figur, som ble stilt opp i midten mellom de to gruppene. Kroppen til den nye figuren var snudd mot gruppen, men ansiktet vendte hun, med en oppmuntrende smil, mot Outsideren. Den tredje Billedhuggeren snudde hodene til Outsideren og én i den lille gruppen rundt, slik at begge så på figuren i midten. Den fjerde åpnet armene til Outsideren og snudde ham helt rundt. Videre forandringer førte til at figurene åpnet seg mer og mer overfor hverandre og begynte i tillegg å bevege seg mot hverandre. Bildet sluttet med alle figurer stilte opp i en stor sirkel, der den opprinnelige Outsideren ikke lengre skilte seg ut på noen måte.

Forumteater

*"Alle kan spille teater – til og med skuespillerne!
Teater kan spilles overalt – til og med i teatret!"*

Augusto Boal

Forumteater er kanskje den mest kjente spilleformen av Augusto Boals "De undertryktes teater" (se anmerkning til "Bildeteater"). I likhet med "Bildeteater" åpner det en spennende og interaktiv mulighet til å analysere konfliktsituasjoner og finne fram til en mulig løsning. Øvelsen begynner med at noen av deltakerne framstiller en konfliktsituasjon for de andre i en liten scene, helst ikke lengre enn ti minutter. Hvis mulig burde scenen gjennomgås av "skuespillerne" på forhånd. Men hvis det ikke er tid til det, kan den også rollespilles spontant. Etter at scenen er blitt framstilt for hele gruppen, spilles den en gang til. Men nå har tilskuerne muligheten til å gripe inn. Hvis en tilskuer ikke er fornøyd med scenens forløp, roper han/hun "stopp!" Scenen fryses, det vil si at alle skuespillere stanser øyeblikkelig all bevegelse. Nå kan den som ropte "stopp" gå inn og overta en av rollene gjennom å innta figurens posisjon. Etter at skuespilleren som opprinnelig spilte rollen har gått ut, fortsettes scenen, og den nye figuren prøver å forandre utfallet gjennom å forholde seg annerledes enn forgjengeren. Den samme prosedyren gjentar seg så ofte en av tilskuerne har lyst til å innta en av rollene.

Etter at scenen er spilt ferdig for annen gang, diskuterer gruppen utfallet av den. Hva var den opprinnelige konflikten? Hvem var hovedaktørene? Hva var det som forandret seg i annen omgang? Førte den andre omgangen til et bedre resultat, kanskje til og med en løsning? Var det som skjedde realistisk, eller var den nye løsningen altfor lettvin?

Hvis diskusjonen viser at gruppen er fortsatt ikke fornøyd med scenens forløp, kan den spilles en tredje gang.

Denne øvelsen kan varieres på mange måter, avhengig av hva problemanalysen fokuserer på. Når det gjelder å bearbeide hvordan man kan takle en spesiell situasjon, burde tilskuerne bare få lov til å bytte rolle med hovedpersonen. (F.eks. i en scene der noen må forsvare seg mot en urettferdig anklage.) I andre tilfeller, der det er samspillet mellom flere personer som er viktig, kan flere, eller til og med alle roller overtas av tilskuerne. Tilskuerne og lederen kan også få mulighet til å stoppe scenen når de føler at en ny versjon blir altfor lettvin, noe som Augusto Boal kaller for en ”magisk” løsning. (F.eks. hvis en figur som var svært aggressiv plutselig uten grunn ombestemmer seg og blir hyggelig.) Når gruppen deler denne oppfatningen, fortsettes scenen fra det tidspunktet umiddelbart før det begynte å bli ”magisk”, og skuespillerne må prøve å komme fram til en mer realistisk forløp.

Haiku

Den tradisjonelle japanske diktformen *Haiku* har blitt meget populær også i vesten. En japansk Haiku består vanligvis av 17 ”onji” (som omtrent tilsvarer våre stavelser) som er fordelt på tre linjer på henholdsvis fem, syv og fem onji. Siden strukturen av det japanske språket er meget annerledes enn i indoeuropeiske språk, kan en Haiku på engelsk eller norsk også bestå av færre enn 17 stavelser, så lenge den følger den grunnleggende strukturen av tre verslinjer, kort – lang – kort.

Haiku bruker ikke noe bestemt metersystem eller rim. Diktets språk reduseres til et minimum. Alle ord som ikke er helt nødvendige for forståelsen faller bort, slik at diktet gjenspeiler best mulig sanseinntrykket i øyeblikket. En tradisjonell Haiku danner et øyeblikksbilde av hvordan forfatteren opplever omverdenen – som oftest i møte med naturen. Men det finnes også varianter av denne diktformen, f.eks. den såkalte Senryu, som har relasjoner mellom mennesker som tema. Her er to eksempler:

Sliten fra jobben
Mann og kvinne kommer hjem
Sofa og kjøkken

Hjelp meg sier han
Men han mener ikke meg
Tenker alle

Elevene kan oppfordres til å lage Haikus (eller egentlig Senryus) som har med menneskerettighetene, eller et spesielt menneskerettighetstema, å gjøre. Den korte, ukompliserte formen på diktet gjør det lett å skrive, slik at elevene kan konsentrere seg mest om følelsene eller de mellommenneskelige forholdene de vil beskrive. Gjennom å fokusere mer på det følelsesmessige enn det intellektuelle innholdet vil elevene automatisk gå inn mye dypere i temaet.

Brainstorming (idémyldring)

De fleste lærere og kursledere vil vel allerede ha en del erfaring med denne raske metoden for å samle idéer omkring et bestemt tema. Brainstorming brukes til å

- introdusere et nytt tema. Gjennom å oppdage at de allerede vet noe om temaet blir elevene mer interesserte, og læreren får et inntrykk av deres kunnskaps- eller erfaringsnivå.
- begynne å bearbeide et problem eller et vanskelig spørsmål. Det kan komme mange gode idéer fra elever som ikke er blitt hørt i en diskusjon. Stikkordene på tavlen vil være et meget nyttig grunnlag for den videre prosessen for å nå fram til en løsning.
- oppmuntre til kreative idéer, f.eks. under forberedelsen av en aktivitet, når man leter etter en god slutt for en historie, osv.

En brainstorming vil vanligvis begynne med at læreren stiller et spørsmål og oppfordrer elevene til spontant å nevne begreper de kommer på i denne sammenheng. Alle har rett til å si noe, og alt som blir sagt (og er ment alvorlig) blir skrevet opp på tavlen. Det er viktig at alle får anledning til å bidra, men ingen må bli tvunget til å si noe. Forslagene må ikke

kritiseres, men den som skriver dem opp burde prøve å forkorte det så godt som mulig, slik at det er lett å beholde oversikten. Det kan være en god idé å la en elev skrive på tavlen, for å unngå følelsen at læreren sensurerer forslagene.

Brainstormingen blir avsluttet når det ikke kommer flere nye idéer. Først nå kan det, hvis ønsket, bli anledning til å kommentere og diskutere enkelte bidrag.

Det kan ofte være nyttig å gruppere elevenes forslag. F.eks. under en brainstorming om tema menneskerettigheter kan læreren uten forklaring skrive alle politiske rettigheter som blir nevnt i én kolonne, alle økonomiske i en annen, alle sosiale og kulturelle i en tredje. Elevene vil fort begynne å lure på forskjellen mellom gruppene, og noen av dem vil oppdage det selv. Det kan også være nyttig for det videre arbeidet å ha begrepene ordnet på denne måten.

Isteden for et spørsmål kan også et bilde, en karikatur, et ord, et kort dikt osv. være utgangspunkt for en brainstorming.

Impulsrunde

Ofte kan det være ønskelig å danne seg et bilde av hvordan stemningen i gruppen er og hva deltakerne synes om det som foregår. For å få denne tilbakemeldingen kan gruppelederen oppfordre gruppen til å gjennomføre en impulsrunde. Alle setter seg ned, helst i sirkel slik at alle får lik oppmerksomhet fra alle andre. Én etter én blir nå deltakerne oppfordret til å gi en kort tilbakemelding om hvordan de har det for øyeblikket med hensyn til det som foregår i gruppen og aktiviteten som blir gjennomført. Tilbakemeldingen må være helt frivillig ... alle må ha rett til ikke å si noe. Det som blir sagt bør ikke kommenteres av andre, heller ikke av gruppens leder. Hvis det viser seg et stort behov for diskusjon om en bestemt sak, kan den tas etter at runden er avsluttet.

Spesielt under aktiviteter som går over flere timer kan det være nyttig å gjennomføre impulsrunder innimellom, f.eks. etter at en øvelse er avsluttet, når gruppen har behov for å slappe litt av, når det finnes spenninger (så lenge de ikke er blitt til intense konflikter), eller for å forsikre seg at aktiviteten går i riktig retning. Også deltakerne kan gis mulighet til å innkalle en impulsrunde når de føler behov for det.

Surrerunde

En surrerunde kan brukes til å forandre tempoet, f.eks. etter et lengre foredrag av læreren. Elevene blir oppfordret til å stå opp og gå sammen i par eller grupper på tre, helst med personer i andre deler av klasserommet, for å snakke i fem minutter om temaet. De kan fortelle hverandre hvordan de føler seg, hva de synes om det som ble sagt eller spørre hverandre om ting de ikke har skjønt. Etter surrerunden er avsluttet, kan gruppene eller parene oppfordres til å dele sine idéer med resten av klassen.

Arbeid i par eller små grupper

Dette kan skje på mange forskjellige måter, avhengig av temaet og formålet. Ofte vil det være ønskelig at gruppene blir sammensatt vilkårlig, f.eks. for å sørge for en bedre blanding av elever med forskjellige ferdigheter eller motivasjonsgrad. Det er en god idé å gjøre inndelingen i gruppene på en morsom, aktiv måte, slik at deltakerne allerede da blir motivert til å engasjere seg. F.eks. kan det deles ut små lapper som beskriver forskjellige stemninger (glad, sliten, nervøs, ...), slik at hver stemning forekommer et visst antall ganger, avhengig av hvor store gruppene skal være. Deltakerne skal nå bevege seg rundt i rommet og mime stemningen som de har fått tildelt. Alle som har den samme stemningen danner en gruppe ... etter at de har klart å finne hverandre. En måte å danne par på er å forberede fotokopier av tegneserier eller karikaturer som har med temaet å gjøre, slik at det finnes dobbelt så mange deltakere som bilder. Kopiene klippes i to og delene blandes godt sam-

men. Så får hver deltaker utdelt et halvt tegneserie bilde og må finne partneren som har den andre halvdel.

Ett av poengene med arbeid i små grupper er at deltakerne skal agere så selvstendige som mulig. Læreren/lederen burde være meget tilbakeholdende med å blande seg inn, men skal stå til rådighet for å svare på spørsmål. Gruppene bør helst få alle nødvendige forklaringer (ikke minst opplysning om hvor mye tid de kan bruke) før de setter i gang. Hvis det er ønskelig at en deltaker i gruppen senere skal presentere resultatet for resten av klassen, anbefales det at gruppene velger personen helt i begynnelsen slik at han/hun kan forberede seg på oppgaven.

I større diskusjonsgrupper kan det være ønskelig å velge en ordstyrer i tillegg til den som skal rapportere. Dette vil ikke bare bidra til et bedre resultat, men kan i tillegg være en utmerket øvelse i diskusjonskultur. Det vil være ordstyrerens oppgave å ivareta alle gruppe-medlemmers rett til å si noe og å bli hørt. Han/hun skal også passe på at diskusjonen ikke avviker altfor mye fra temaet. Den største utfordringen for ordstyreren vil være å selv være tilbakeholdende og ikke misbruke sin autoritet til å kontrollere diskusjonens forløp.

Oppvarmingsøvelser

Mange elever eller kursdeltakere vil være tilbakeholdne når de skal agere på andre måter enn bare gjennom å lytte og diskutere. Undervisningen pleier å være meget fokusert på intellektet og det verbale, og kreativt arbeid, rollespill og lignende er noe de fleste ikke vil være vant til. Gjennom oppvarmingsøvelsene kan deltakerne øve seg på å bruke kroppen og uttrykke seg på andre måter enn med ord. Øvelsene vil også bidra til å øke tilliten i gruppen og hjelpe deltakerne til å komme over sin skyhet.

Slike oppvarmingsøvelser er en god og morsom måte å begynne en lengre undervisningsøkt på, både for deltakere som er vant til å arbeide sammen og som icebreakers for nye grupper. De egner seg like godt for å få bevegelse i gruppen innimellom, eller for å avslutte dagen på en kreativ måte slik at deltakerne går hjem med et smil.

“God morgen!”

Som start på arbeidsdagen oppfordres deltakerne til å gå rundt i rommet og ønske personene de møter ”god morgen!” på forskjellige måter. Når gruppelederen roper ut en bestemt persontype, skal alle bevege seg og hilse på de andre på en tilsvarende måte. F.eks. når lederen roper ”en jovial person” vil kroppsholdningen være meget åpen og man vil hilse på hverandre med overdrevet god humør. En ”sjef” vil gå selvsikkert og bare hilse med et lite nikk, mens en ”tenåring” kanskje vil prøve å virke kul. Andre typer kan f.eks. være god nabo, leder av et begravelsesbyrå, elev som gruer seg for skolen, pratsom nabo, lite barn, lærer, matematiker, nattarbeider på veien hjem, politibetjent, skuespiller, sur nabo, uteligger, vaktmester, en som er for sent ute, en som er full, osv.

I stedet for å innta rollen til en bestemt persontype, kan deltakerne også oppfordres til å hilse på hverandre f.eks. med hodet, med øynene, et håndtrykk, et klapp på ryggen, en klem, eller ved å berøre hverandre med albue, knærne, pannene, ørene, fotsålene, osv.

Husk navnene

Denne øvelsen egner seg for en ny gruppe som ikke er altfor stor (ikke mer enn 15 personer). Deltakerne står i en vid sirkel, med ansiktene mot midten. Én av dem går litt frem, gjør en spesiell bevegelse (f.eks. bukker, åpner armene, gjør en bølge med hånden, hever et bein) og sier navnet sitt. Hele gruppen gjentar både bevegelsen og navnet. Nå følger personen til venstre for den som begynte, med en annen bevegelse og navnet sitt. Hele gruppen gjentar nå bevegelser og navn til begge personer (begynnende med den første).

Slik fortsetter det til alle har presentert seg. Etter hver nye person gjentar hele gruppen bevegelser og navn til alle som har presentert seg hittil.

Hypnotisør

(NB. I "Skritt for skritt" del 2b, "Undervisningsopplegg for videregående skole og voksne", finnes det en variant av denne øvelsen til tema konflikt)

Deltakerne går sammen to og to. Én er Hypnotisør, og den andre er Medium. Hypnotisøren hypnotiserer Mediet gjennom å holde håndflaten foran hans/hennes ansikt, og Mediets blikk låser seg fast på håndflaten. Når Hypnotisøren beveger hånden langsomt, følger Mediet med slik at ansiktet hans/hennes forblir foran Hypnotisørens håndflate. Hypnotisøren lar Mediet strekke seg, bøye seg i forskjellige retninger, kanskje til og med krype eller ligge på gulvet. Det er viktig at bevegelsene ikke er ubehagelige eller for akrobatiske for Mediet. Etter et par minutter bytter partnerne roller.

Som et alternativ kan én Hypnotisør også styre to Medier samtidig, én med hver håndflate. Hypnotisøren må nå også samordne Medienes bevegelser og passe på at de ikke kolliderer. (Det er mest spennende, men også mest krevende, hvis Hypnotisøren prøver å la Mediene utføre bevegelser som ikke er synkrone.)

Spesielle dager som har med menneskerettigheter å gjøre

Minnedager og internasjonale dager kan være en god anledning til å ta opp menneskerettighetsspørsmål. Ofte vil det være en melding på nyhetene eller en kort artikkel i avisene som elevene kanskje har fått med seg?. En skoleklasse, ungdomsgruppe eller kanskje en hel skole kan til og med gjennomføre et helt prosjekt eller organisere en liten fest i sammenheng med en spesiell dag. Noen minnedager som kan være interessante i denne sammenheng er

tredje mandag i januar	Martin Luther King dag (USA)
8. mars	Internasjonal kvinnedag
21. mars	Internasjonal dag for avskaffelse av rasediskriminering
7. april	Verdens helsedag
1. mai	Arbeidernes dag
8. mai	Frigjøringsdag (Norge)
17. mai	Grunnlovsdag (Norge)
5. juni	Verdens miljødag
20. juni	Flyktningedag
11. juli	Internasjonal dag for verdens befolkning
9. august	Internasjonal dag for verdens urbefolkning
8. september	Alfabetiseringsdagen
tredje tirsdag i september	Internasjonal fredsdag (åpning av FNs generalforsamling)
24. oktober	FN-dagen
27. november	Internasjonal dag for barnas rettigheter
1. desember	Internasjonal AIDS-dag
3. desember	Internasjonal dag for funksjonshemmede
10. desember	Menneskerettighetsdagen

Anm.: Der det ikke står noe annet i parentes, er de oppførte minnedagene vedtatt av FN og følges mer eller mindre i hele verden. Arbeidernes dag på 1. mai, som også blir feiret verden rundt, har siden 1800-tallet vært en tradisjon i den internasjonale arbeiderbevegelsen. En mer omfattende oversikt over FNs internasjonale dager og år finnes på hjemmesiden til Den norske UNESCO-kommisjonen, www.unesco.no.

Speilet

Deltakerne står i to rekker, ansiktene mot hverandre, med litt avstand seg i mellom. Det må være like mange personer i hver rekke. Hver deltaker danner nå et par med den som står direkte overfor. Alle som står i den éne rekken begynner nå med bevegelser som partnerne i den andre rekken skal speile så nøyaktig som mulig. Etter et par minutter gir lederen signal til å bytte: De som bestemte bevegelsen før, skal nå speile, og omvendt.

Augusto Boal (se øvelsen "Billedteater" på s. 18) beskriver mange forskjellige variasjoner av denne øvelsen. Lederen kan f.eks. la initiativet skifte oftere fram og tilbake, og deltakerne må prøve å gjøre overgangen fra å styre til å speile så lite synlig som mulig. En spennende avslutning for slike speiløvelser er at alle som står i en rekke tar hverandre i hendene. Nå skal igjen deltakerne i den éne rekken speile bevegelsene partnerne som står overfor utfører. Men denne gangen må det også tas hensyn til det naboene i den egne rekken gjør.

Maskin

I denne øvelsen lages det en maskin som består av personer. En deltaker stiller seg opp og begynner med en rytmisk "maskinbevegelse" og en tilsvarende lyd. Den neste stiller seg inntil den første (som hele tiden fortsetter med sin bevegelse og lyd) og begynner med en annen bevegelse og en annen lyd som passer inn i rytmen til den første. Så følger de andre deltakerne, én etter én, til alle har blitt deler av maskinen. Øvelsen kan avsluttes på to måter: Enten blir maskinen (på et signal av lederen) stadig langsommere til den til slutt stanser, eller den blir raskere og raskere til den til slutt eksploderer og faller fra hverandre.

Den gordiske knuten

Etter at deltakerne har stilt seg opp i sirkel, beveger alle seg mot midten til sirkelen er blitt så tett som mulig. Nå lukker alle øyene, strekker hendene inn mot midten og tar vilkårlig en annen hånd som er i nærheten. Når alle hendene er tatt, ser lederen etter at ingen holder en og samme person med begge hender. Etter at deltakerne har åpnet øyene, skal de nå prøve å forandre det kaotiske nøstet av armer til en sirkel, uten at noen slipper tak i hendene han/hun holder i. Det vil nok kreve en del rådslagning og ikke minst klatring over og under hverandre, men nesten alltid vil det være mulig å ende opp i en sirkel, selv om noen kanskje vil stå med ryggen mot midten.

Et lite utvalg av nyttig litteratur

På norsk

Bergem/Karlsen/Slydal: *Menneskerettigheter. En innføring*. Oslo, Humanist forlag, 1999. (Omfattende innføring i temaet for elever på videregående skole og voksne.)

FN-sambandet i Norge: *Født frie, med samme menneskeverd. Undervisningsopplegg om menneskerettigheter for 5. – 7. klasse*. 1998 (Perm for lærere med undervisningsopplegg og lysark.)

FN-sambandet i Norge: *Født frie, med samme menneskeverd. Undervisningsopplegg om menneskerettigheter for 8. – 10. klasse*. 1998 (Perm for lærere med undervisningsopplegg og lysark.)

Catherine Bradley: *Hva mener vi med menneskerettigheter? Bevegelsesfrihet*. Oslo, Mangschou, 1999. (Rikt illustrert bok for ungdommer.)

Philip Steele: *Hva mener vi med menneskerettigheter? Ytringsfrihet*. Oslo, Mangschou, 1999. (Rikt illustrert bok for ungdommer.)

Arne Engelstad: *De undertryktes teater. Augusto Boals metoder og praksis*. Oslo, Cappelen, 1989. (Innføring i de forskjellige formene av Boals interaktivt teater, med mange praktiske eksempler og øvelser.)

På engelsk

Amnesty International: *First Steps. A manual for starting Human Rights Education*. London, 1997. (Metodikk og prosjektforslag for lærere på grunnskolen. Finnes også på fransk og russisk.)

Maura Ward/Irish Commission for Justice and Peace: *Yes, You Do Count. A teaching programme on human rights*. Dublin, 1995. (Prosjekter, metodikk og dokumenter for lærere på ungdomstrinnet.)

Margot Brown: *Our world, Our Rights. Teaching about rights and responsibilities in the primary school*. (Innføring og metodikk for lærere på barne- og mellomtrinnet.)

UNHCR: *Human Rights, Refugees and UNHCR. A teachers' guide*. Genève, 1998. (Mappe med undervisningsopplegg og bakgrunnsinformasjon for arbeid med elever fra 9 til 18 år. Finnes også på fransk, tysk og spansk) (NB: For en komplett oversikt over UNHCR's undervisningsmateriell se på deres hjemmeside, www.unhcr.ch)

Europarådet: *All Different, All Equal. Education pack*. Strasbourg, 1995. (Material for interkulturell undervisning med barn, ungdommer og voksne. Finnes også på fransk)

Noen nyttige Internettsider

Amnesty International Norge: www.amnesty.no

Barneombudet: www.barneombudet.no

Falstadsentret: www.falstadsenteret.no

FNs høykommissær for flyktninger: www.unhcr.ch

FNs høykommissær for menneskerettigheter: www.unhchr.ch

FN-sambandet: www.fn-sambandet.no

Den norske Helsingforskomité: www.nhc.no

Human Rights Education Association: www.hrea.org

Institutt for menneskerettigheter: www.humanrights.uio.no

Likestillingsombudet: www.likestillingsombudet.no

NORAD: www.norad.no

Operasjon dagsverk: www.od.no

Redd Barna: www.reddbarna.no

Senter mot etnisk diskriminering: www.smed.no

UNICEF Norge: www.unicef.no

Verdenserklæringen om menneskerettighetene

Vedtatt av FNs generalforsamling 10. desember 1948.

Innledning

Da anerkjennelsen av menneskeverd og like og umistelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten er grunnlaget for frihet, rettferdighet og fred i verden,

da tilsidesettelse av og forakt for menneskerettighetene har ført til barbariske handlinger som har rystet menneskehetens samvittighet, og da framveksten av en verden hvor menneskene har tale- og trosfrihet og frihet fra frykt og nød, er blitt kunngjort som folkenes høyeste mål,

da det er nødvendig at menneskerettighetene blir beskyttet av loven for at menneskene ikke skal tvinges til som siste utvei å gjøre opprør mot tyranni og undertrykkelse,

da det er viktig å fremme utviklingen av vennskapelige forhold mellom nasjonene,

da De Forente Nasjoners folk i Pakten på ny har bekreftet sin tro på grunnleggende menneskerettigheter, på menneskeverd og på like rett for menn og kvinner og har besluttet å arbeide for sosialt framskritt og bedre levevilkår under større Frihet,

da medlemsstatene har forpliktet seg til i samarbeid med De Forente Nasjoner å sikre at menneskerettighetene og de grunnleggende friheter blir alminnelig respektert og overholdt,

da en allmenn forståelse av disse rettigheter og friheter er av den største betydning for å virkeliggjøre denne forpliktelse, kunngjør

GENERALFORSAMLINGEN

nå denne VERDENSERKLÆRING OM MENNESKERETTIGHETENE som et felles mål for alle folk og alle nasjoner, for at hvert individ og hver samfunnsmyndighet, med denne erklæring stadig i tankene, skal søke gjennom undervisning og oppdragelse å fremme respekt for disse rettigheter og friheter, og ved nasjonale og internasjonale tiltak å sikre at de blir allment og effektivt anerkjent og overholdt både blant folkene i medlemsstatene selv og blant folkene i de områder som står under deres overhøyhet.

Artikkel 1

Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter.

De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd.

Artikkel 2

Enhver har krav på alle de rettigheter og friheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art, f. eks. på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse eiendom, fødsel eller annet forhold.

Det skal heller ikke gjøres noen forskjell på grunn av den politiske, rettslige eller internasjonale stilling som innehas av det land eller det område en person hører til, enten landet er uavhengig, står under tilsyn, er ikke-selvstyrende, eller på annen måte har begrenset suverenitet.

Artikkel 3

Enhver har rett til liv, frihet og personlig sikkerhet.

Artikkel 4

Ingen må holdes i slaveri eller trelldom. Slaveri og slavehandel i alle former er forbudt.

Artikkel 5

Ingen må utsettes for tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Artikkel 6

Ethvert menneske har krav på overalt å bli anerkjent som rettssubjekt.

Artikkel 7

Alle er like for loven og har uten diskriminering rett til samme beskyttelse av loven. Alle har krav på samme beskyttelse mot diskriminering i strid med denne erklæring og mot enhver oppfordring til slik diskriminering.

Artikkel 8

Enhver har rett til effektiv hjelp av de kompetente nasjonale domstoler mot handlinger som krenker de grunnleggende rettigheter han er gitt i forfatning eller lov.

Artikkel 9

Ingen må utsettes for vilkårlig arrest, fengsling eller landsforvisning.

Kopioriginal: Verdenserklæringen om menneskerettighetene

Artikkel 10

Enhver har krav på under full likestilling å få sin sak rettfærdig og offentlig behandlet av en uavhengig og upartisk domstol når hans rettigheter og plikter skal fastsettes, og når en straffeanklage mot ham skal avgjøres.

Artikkel 11

1. Enhver som er anklaget for en straffbar handling har rett til å bli ansett som uskyldig til det er bevist ved offentlig domstolsbehandling, hvor han har hatt alle de garantier som er nødvendig for hans forsvar, at han er skyldig etter loven.
2. Ingen må dømmes for en handling eller unnlatelse som i henhold til nasjonal lov eller folkeretten ikke var straffbar på den tid da den ble begått. Heller ikke skal det kunne idømmes strengere straff enn den som det var hjemmel for på den tid da den straffbare handling ble begått.

Artikkel 12

Ingen må utsettes for vilkårlig innblanding i privatliv, familie, hjem og korrespondanse, eller for angrep på ære og anseelse. Enhver har rett til lovens beskyttelse mot slik innblanding eller slike angrep.

Artikkel 13

1. Enhver har rett til å bevege seg fritt og til fritt å velge oppholdssted innenfor en stats grenser.
2. Enhver har rett til å forlate et hvilket som helst land innbefattet sitt eget og til å vende tilbake til sitt land.

Artikkel 14

1. Enhver har rett til i andre land å søke og ta imot asyl mot forfølgelse.
2. Denne rett kan ikke påberopes ved rettsforfølgelse som har reelt grunnlag i upolitiske forbrytelser eller handlinger som strider mot De Forente Nasjoners formål og prinsipper.

Artikkel 15

1. Enhver har rett til et statsborgerskap.
2. Ingen skal vilkårlig berøves sitt statsborgerskap eller nektes retten til å forandre det.

Artikkel 16

1. Voksne menn og kvinner har rett til å gifte seg og stifte familie uten noen begrensning som skyldes rase, nasjonalitet eller religion. De har krav på like rettigheter ved inngåelse av ekteskapet, under ekteskapet og ved dets oppløsning.
2. Ekteskap må bare inngås etter fritt og fullt samtykke av de vordende ektefeller.
3. Familien er den naturlige og grunnleggende enhet i samfunnet og har krav på samfunnets og statens beskyttelse.

Artikkel 17

1. Enhver har rett til å eie eiendom alene eller sammen med andre.
2. Ingen må vilkårlig fratras sin eiendom.

Artikkel 18

Enhver har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å skifte religion eller tro, og frihet til enten alene eller sammen med andre, og offentlig eller privat, å gi uttrykk for sin religion eller tro gjennom undervisning, utøvelse, tilbedelse og ritualer.

Artikkel 19

Enhver har rett til menings- og ytringsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å hevde meninger uten innblanding og til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer gjennom ethvert meddelelsesmiddel og uten hensyn til landegrenser.

Artikkel 20

1. Enhver har rett til fritt å delta i fredelige møter og organisasjoner.
2. Ingen må tvinges til å tilhøre en organisasjon.

Artikkel 21

1. Enhver har rett til å ta del i sitt lands styre, direkte eller gjennom fritt valgte representanter.
2. Enhver har rett til lik adgang til offentlig tjeneste i sitt land.
3. Folkets vilje skal være grunnlaget for offentlig myndighet. Denne vilje skal komme til uttrykk gjennom periodiske og reelle valg med allmenn og lik stemmerett og med hemmelig avstemning eller likeverdig fri stemmemåte.

Artikkel 22

Enhver har som medlem av samfunnet rett til sosial trygghet og har krav på at de økonomiske, sosiale og kulturelle goder som er uunnværlige for hans verdighet og den frie utvikling av hans personlighet, blir skaffet til veie gjennom nasjonale tiltak og internasjonalt samarbeid i samsvar med hver enkelt stats organisasjon og ressurser.

Kopioriginal: Verdenserklæringen om menneskerettighetene

Artikkel 23

1. Enhver har rett til arbeid, til fritt valg av yrke, til rettferdige og gode arbeidsforhold og til beskyttelse mot arbeidsløshet.
2. Enhver har uten diskriminering rett til lik betaling for likt arbeid.
3. Enhver som arbeider har rett til en rettferdig og god betaling som sikrer hans familie og ham selv en menneskeverdige tilværelse, og som om nødvendig blir utfyllt ved annen sosial beskyttelse.
4. Enhver har rett til å danne og gå inn i fagforeninger for å beskytte sine interesser.

Artikkel 24

Enhver har rett til hvile og fritid, herunder rimelig begrensning av arbeidstiden og regelmessige ferier med lønn.

Artikkel 25

1. Enhver har rett til en levestandard som er tilstrekkelig for hans og hans families helse og velvære, og som omfatter mat, klær, bolig og helseomsorg og nødvendige sosiale ytelser, og rett til trygghet i tilfelle av arbeidsløshet, sykdom, arbeidsuførhet, enkestand, alderdom eller annen mangel på eksistensmuligheter som skyldes forhold han ikke er herre over.
2. Mødre og barn har rett til spesiell omsorg og hjelp. Alle barn skal ha samme sosiale beskyttelse enten de er født i eller utenfor ekteskap.

Artikkel 26

1. Enhver har rett til undervisning. Undervisningen skal være gratis, i det minste på de elementære og grunnleggende trinn. Elementærundervisning skal være obligatorisk. Alle skal ha adgang til yrkesopplæring, og det skal være lik adgang for alle til høyere undervisning på grunnlag av kvalifikasjoner.
2. Undervisningen skal ta sikte på å utvikle den menneskelige personlighet og styrke respekten for menneskerettighetene og de grunnleggende friheter. Den skal fremme forståelse, toleranse og vennskap mellom alle nasjoner og rasegrupper eller religiøse grupper og skal støtte De Forente Nasjoners arbeid for å opprettholde fred.
3. Foreldre har fortrinnsrett til å bestemme hva slags undervisning deres barn skal få.

Artikkel 27

1. Enhver har rett til fritt å delta i samfunnets kulturelle liv, til å nyte kunst og til å få del i den vitenskapelige framgang og dens goder.
2. Enhver har rett til beskyttelse av de åndelige og materielle interesser som er et resultat av ethvert vitenskapelig, litterært eller kunstnerisk verk som han har skapt.

Artikkel 28

Enhver har krav på en sosial og internasjonal orden som fullt ut kan virkeliggjøre de rettigheter og friheter som er nevnt i denne erklæring.

Artikkel 29

1. Enhver har plikter overfor samfunnet som alene gjør den frie og fulle utvikling av hans personlighet mulig.
2. Under utøvelsen av sine rettigheter og friheter skal enhver bare være undergitt slike begrensninger som er fastsatt i lov utelukkende med det formål å sikre den nødvendige anerkjennelse av og respekt for andres rettigheter og friheter, og de krav som moralen, den offentlige orden og den alminnelige velferd i et demokratisk samfunn med rette stiller.
3. Disse rettigheter og friheter må ikke i noe tilfelle utøves i strid med De Forente Nasjoners formål og prinsipper.

Artikkel 30

Intet i denne erklæring skal tolkes slik at det gir noen stat, gruppe eller person rett til å ta del i noen virksomhet eller foreta noen handling som tar sikte på å ødelegge noen av de rettigheter og friheter som er nevnt i erklæringen.

Verdenserklæringen om menneskerettighetene, forenklet versjon

Artikkel 1

Alle mennesker er født frie og bør behandles likt.

Artikkel 2

Alle er like mye verd, uansett, f.eks. hudfarge, kjønn, religion eller språk.

Artikkel 3

Alle har rett til liv, frihet og sikkerhet.

Artikkel 4

Ingen har rett till å gjøre deg til slave, og du skal heller ikke gjøre andre til slave.

Artikkel 5

Ingen har rett till å skade deg eller torturere deg.

Artikkel 6

Alle har rett til overalt å bli behandlet som person og ikke som en ting.

Artikkel 7

Alle er like for loven og har rett til samme beskyttelse av loven.

Artikkel 8

Alle har rett til å få hjelp av en advokat når deres rettigheter ikke blir respektert.

Artikkel 9

Ingen har rett til å kaste deg i fengsel uten grunn eller utvise deg fra landet ditt.

Artikkel 10

Hvis du er anklaget for en forbrytelse må saken mot deg behandles offentlig og på en rettferdig måte.

Artikkel 11

Alle har rett til å bli ansett uskyldige inntil det motsatte er bevist.

Artikkel 12

Alle har rett til privat liv. Ingen har lov til å ta seg inn i huset ditt, åpne brevene dine, plage familien din eller baktale deg.

Artikkel 13

Alle har rett til å reise fritt innenfor sitt land og til å forlate sitt land hvis de ønsker det.

Artikkel 14

Alle har rett til å flykte til et annet land og bli beskyttet der hvis de blir forfulgt eller står i fare for å bli forfulgt. Men denne retten gjelder ikke for de som blir forfulgt på grunn av en vanlig forbrytelse.

Artikkel 15

Alle har rett til å tilhøre et land.

Artikkel 16

Alle voksne har rett til å gifte seg og stifte familie. Mann og kvinne har like rettigheter i et ekteskap. Ingen må bli tvunget til å gifte seg.

Artikkel 17

Alle har rett til å eie eiendom, som ingen kan ta fra dem uten grunn.

Artikkel 18

Alle har rett til å tenke hva de vil og til å handle etter sin overbevisning. Alle er frie til å velge og utøve sin egen religion og til å skifte religion hvis de vil.

Kopioriginal: Verdenserklæringen, forenklet versjon

Artikkel 19

Alle har rett til å ha sin egen mening, si hva de tenker og til å utveksle informasjon og idéer med andre.

Artikkel 20

Alle har rett til å delta i fredelige møter og foreninger. Ingen må bli tvunget til å tilhøre en forening.

Artikkel 21

Alle har rett til å delta i styringen av sitt eget land.

Artikkel 22

Alle har rett til å bli beskyttet mot å lide nød for å være i stand til å utvikle sine evner og sin personlighet.

Artikkel 23

Alle har rett til arbeid mot rettferdig betaling og under gode arbeidsforhold. Alle har rett til lik betaling for likt arbeid.

Artikkel 24

Alle har rett til hvile og fritid.

Artikkel 25

Alle har rett til mat, klær, bolig og andre livsnødvendige ting. Alle må ha tilgang til hjelp når de er syke.

Artikkel 26

Alle har rett til å gå på skole og lære seg et yrke.

Artikkel 27

Alle har rett til å delta i kulturlivet.

Artikkel 28

Alle land må bidra til å gjøre verden til et sted der alle disse rettighetene kan bli virkeliggjort.

Artikkel 29

Alle må respektere andres rettigheter. Det kan bare settes grenser for dine rettigheter hvis dette er nødvendig for å beskytte rettighetene av en annen person.

Artikkel 30

Ingen stat og ingen enkeltperson har rett til å ødelegge noen av de rettigheter og friheter som er nevnt i denne erklæringen.

Konvensjonen om barns rettigheter, forenklet versjon

Kilde: UNICEF Norge

Artikkel 1: Alder 18 år

Denne konvensjonen mener med barn alle under 18 år dersom ikke en tidligere alder er lovfestet av staten.

Artikkel 2: Ingen diskriminering

Konvensjonens rettigheter gjelder for alle barn uten unntak. Staten skal sørge for at ingen diskrimineres.

Artikkel 3: Til barnets beste

Alle tiltak skal tjene barnets beste. Barnet har rett til å bli hørt, eventuelt gjennom representant, i saker som angår det.

Artikkel 4: Statens ansvar

Det er statens ansvar å sette barnerettighetene ut i livet. Landene må samarbeide for å nå dette målet.

Artikkel 5: Foreldreansvaret

Staten skal respektere at foreldrene har hovedansvar for å oppdra barnet. Hvis andre foresatte eller samfunnet har hovedansvaret for barnet, skal staten også respektere dette.

Artikkel 6: Retten til liv

Staten plikter så langt som mulig å sørge for at barn overlever og får utvikle seg.

Artikkel 7: Navn og statsborgerskap

Barnet har rett til å bli registrert med navn og nasjonalitet.

Artikkel 8: Identitet

Mister barnet navn, familie eller statsborgerskap på ulovlig vis, skal staten sørge for støtte og beskyttelse, slik at barnet får disse rettighetene tilbake så raskt som mulig.

Artikkel 9: Holde familien sammen

Barnet skal ikke skilles fra sine foreldre mot sin vilje, unntatt når dette er til barnets beste.

Artikkel 10: Gjenforene familien

Søknader om familiegjenforening over landegrenser skal behandles på en positiv, human og rask måte.

Artikkel 11: Bekjempe kidnapping

Staten skal bekjempe at barn blir tatt ulovlig ut av et land eller hindret fra å vende tilbake.

Artikkel 12: Å si sin mening

Barnet har rett til å framføre sin mening i alt som vedrører det, og barnets meninger skal tillegges vekt.

Artikkel 13: Få og gi informasjon

Barnet har rett til ytringsfrihet, til å søke og motta informasjon og ideer av alle slag og på alle måter, også fra utlandet.

Artikkel 14: Tanke- og religionsfrihet

Barnet har rett til tanke-, overbevisnings- og religionsfrihet. Staten skal respektere foreldrenes retter og plikter til å veilede sine barn i slike spørsmål.

Artikkel 15: Forsamlingsfrihet

Barnet har rett til organisasjons- og forsamlingsfrihet.

Artikkel 16: Rett til privatliv

Barnet skal ikke utsettes for ulovlig innblanding i sitt privatliv, i familien, i hjemmet eller i korrespondansen sin. Det skal beskyttes mot ulovlige angrep mot sitt gode navn og rykte.

Artikkel 17: Tilgang til massemedia

Barnet har rett til å motta informasjon fra nasjonale og internasjonale kilder. Staten skal oppfordre massemedia og forleggere til å spre informasjon som skaper forståelse og kunnskap mellom mennesker, og til å lage eget barnestoff, også for minoritetsbarn. Staten skal beskytte barna mot skadelig informasjon.

Artikkel 18: Foreldrene har myndighet og må hjelpes

Med støtte fra staten har begge foreldre det grunnleggende ansvaret for å oppdra og utvikle barnet. Barnets beste skal ligge til grunn for oppdragelsen.

Artikkel 19: Beskyttelse mot misbruk

Staten skal beskytte barnet mot fysisk eller psykisk mishandling, forsømmelse eller utnyttelse fra foreldre og andre omsorgspersoner.

Artikkel 20: Barn uten familie

Enslige barn har særlig rett på beskyttelse og omsorg, for eksempel adopsjon, fosterhjem, barnehjem eller andre egnede institusjoner.

Artikkel 21: Adopsjon

Nasjonal og internasjonal adopsjon skal bare finne sted i samsvar med loven, og være autorisert av myndighetene.

Artikkel 22: Flyktningebarn

Staten skal gi flyktningebarn og barn som søker om flyktningestatus beskyttelse og humanitær støtte. Barn skal blant annet

Kopioriginal: Konvensjonen om barns rettigheter, forenklet versjon

bli hjulpet til gjenforening med foresatte eller andre familiemedlemmer.

Artikkel 23: Funksjonshemmede barn

Et funksjonshemmet barn har rett til å leve et fullverdig og anstendig liv som sikrer dets verdighet, fremmer selvtilit og legger forholdene til rette for at det skal kunne delta aktivt i samfunnet.

Artikkel 24: Helse

Barnet har rett til god helse og skal ha den beste medisinske behandling som samfunnet kan gi. Barn skal også ha hjelp til å komme seg etter sykdom. Staten skal spesielt arbeide for å redusere barnedødeligheten mest mulig og fjerne helsefarlige tradisjoner.

Artikkel 25: Institusjonsbarn

Barn plassert på institusjoner, sykehus, barnehjem o.l. har krav på regelmessig vurdering av behandlingen og oppholdet der.

Artikkel 26: Sosiale tjenester

Staten skal sikre at barnet får den sosiale hjelpen og den økonomiske støtten det har krav på etter landets lover.

Artikkel 27: Levestandard

Barnet har rett til en levestandard som sikrer det en sunn utvikling på alle måter. Alt etter nasjonale forhold og ressurser har staten plikt til å støtte de foresatte, om nødvendig med materiell hjelp.

Artikkel 28: Utdanning

Barnet har rett til utdanning. Staten er forpliktet til å gjøre grunnskoleutdanningen gratis og obligatorisk og sørge for at barna blir behandlet med respekt.

Artikkel 29: Målet med utdanning

Utdanningen skal fremme utvikling av barnets personlighet og teoretiske og praktiske ferdigheter. Den skal skape respekt for menneskerettighetene og fremme holdninger om fred, toleranse og vennskap mellom folk. Utdanningen skal skape respekt for naturen og for barnets egen og andres kultur.

Artikkel 30: Kultur, religion og språk

Minoritetsbarn har rett til, i fellesskap med andre i sin kultur, å praktisere sin religion og sitt språk.

Artikkel 31: Lek og fritid

Barnet har rett til hvile, avkobling, lek og rekreasjon og rett til å delta i kunst og kulturliv.

Artikkel 32: Barnearbeid

Barnet har rett til beskyttelse mot økonomisk utnyttning i arbeid og mot å utføre arbeid som kan svekke utdannings- eller utviklingsmulighetene.

Artikkel 33: Narkotika

Barnet har rett til å bli skånet mot ulovlig bruk, omsetting og produksjon av narkotiske stoffer.

Artikkel 34: Seksuell utnyttning

Barnet har rett til beskyttelse mot alle former for seksuell utnyttelse og misbruk.

Artikkel 35: Bortføring, prostitusjon og salg

Staten har plikt til å gjennomføre nasjonale og internasjonale tiltak for å hindre kidnapping, bortføring eller salg av barn til ethvert formål og i enhver form.

Artikkel 36: All annen utnyttning

Staten har plikt til å beskytte barnet mot alle former for utnyttelse som er skadelig for barnets velferd.

Artikkel 37: Tortur, dødsstraff og fengsel

Barn skal ikke utsettes for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Dødsstraff eller fengsel på livstid uten mulighet for løslatelse er ikke tillatt hvis forbrytelsen ble utført før fylte 18 år. Barn skal ikke holdes i fengsel sammen med voksne.

Artikkel 38: Barn i krig

Staten skal ta rimelige skritt for å hindre at barn som ikke er fylt 15 år tar direkte del i krigføringen.

Artikkel 39: Rehabilitering og reintegrering

Staten er forpliktet til å iverksette alle hensiktsmessige tiltak for å sikre rehabilitering og reintegrering av barn som er offer for misbruk, utnyttelse, forsømmelse, tortur, væpnede konflikter eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Artikkel 40: Behandles med respekt

Barn som er anklaget eller dømt for straffbare handlinger, har rett til en behandling som sikrer verdighet og fremmer dets respekt for menneskerettighetene. Målet er rehabilitering.

Artikkel 41: Når andre lover er bedre

Rettighetene i konvensjonen skal ikke gjelde hvis andre nasjonale eller internasjonale lover eller avtaler sikrer barnet på en bedre måte.

Artikkel 42: Kjennskap til konvensjonen skal spres

Staten er forpliktet til å gjøre konvensjonsteksten kjent for barn og voksne

Amnesty International Norge

PB. 702, Sentrum, 0106 Oslo

Tlf. 22 40 22 00

E-post: learn.your.rights@amnesty.no

kto.: 9001.06.50827

Internett: www.amnesty.no